

شورای حقوق بشر و جنایات بین‌المللی در بحران سوریه (۲۰۱۱ تا ۲۰۱۸)

دکتر سید محمد کاظم سجادیپور^۱

علی اکبر ملکی^۲

^۱. استاد دانشکده روابط بین‌الملل smksajjad@yahoo.com

^۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد دیپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی Malekialiakbar95@gmail.com

چکیده

شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد در ۱۵ مارس سال ۲۰۰۶ با قطعنامه مجمع عمومی، جایگزین کمیسیون حقوق بشر شد. ابتکار جدیدی که شورا را از کمیسیون پیشین متمایز می‌کند، سازوکار بررسی دوره‌ای جهانی است. یکی از وظایف عمده شورا، نظارت بر اجرای الزامات حقوقی در راستای ارتقا و حمایت از حقوق بشر است. شورا برای نیل به این هدف، وضعیت پایبندی دولت‌ها به حقوق بشر را مورد بازبینی قرار داده و تصمیماتی را اتخاذ می‌نماید. یکی از دستورکارهای اصلی شورا این است که وضعیت‌هایی که در طول سال نیازمند توجه فوری هستند را مورد ارزیابی قرار دهد. برگزاری نشست‌های ویژه با موضوع سوریه و هشدار نسبت به نقض‌های حقوق بشری و حقوق بشردوستانه نیز از اصلی‌ترین اقدامات شورا بین سالهای ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۸ بود. در این راستا، شورا از آغاز بحران سوریه و ناآرامی‌های این کشور نسبت به ارتکاب جنایات بین‌المللی شامل جنایت علیه بشریت و جنایت جنگی هشدار داد. در این میان، اعلام نگرانی عمیق شورا، صدور قطعنامه‌ها در نشست‌های ویژه و تاسیس کمیسیون تحقیق برای اثبات ارتکاب جنایات بین‌المللی، نقش شورا را در برانگیختن حساسیت بین‌المللی نسبت به سوریه و توقف این جنایات پررنگ کرد. علاوه بر این، رویکرد شورا در قبال تحولات جنگ داخلی سوریه ارزیابی شده و نقاط قوت و ضعف شورا نسبت به جنایات بین‌المللی نشان داده شد. روش این مطالعه، توصیفی-تحلیلی بود که به شکل کتابخانه‌ای انجام شد. اضافه بر این، بررسی قطعنامه‌ها، گزارش‌ها و اسناد حقوقی بر اساس تحلیل متنی صورت گرفت. همچنین، منابع مهم و مرتبط با موضوع جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل شد. شورا با وجود دسته‌بندی جنایات بین‌المللی، اعلام مرتکبین و لزوم مجازات آن‌ها در دیوان بین‌المللی کیفری، ناقض اصلی ارتکاب این جنایات را دولت سوریه معرفی کرده است و اشاره‌ای به حامیان تروریست‌ها و معارضان مسلح نکرده است.

- واژگان کلیدی: شورای حقوق بشر، بحران سوریه، جنایات بین‌المللی، جنایت علیه بشریت، جنایات جنگی و کمیسیون تحقیق.

حقوق بشر و آزادی‌های اساسی از مهم‌ترین مسائل بین‌المللی دنیاست که بر رفتار دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی در نحوه اعمال سیاست‌های خویش تأثیری شگرف داشته است. مسئله حقوق بشر بعد از جنگ جهانی دوم و با تأسیس منشور ملل متحد در سال ۱۹۴۵ دیگر در مالکیت دولت‌ها و درون مرزها نبود بلکه با تدوین و تصویب اسناد حقوق بشر به یک مسئله جهانی بدل شد. حقوق بشر در بند سوم از ماده ۱ منشور ملل متحد به عنوان یکی از مقاصد سازمان ملل متحد مطرح شد.^۱ بند سوم ماده ۵۵، بند دوم ماده ۶۲ و بند سوم ماده ۷۶ منشور ملل متحد به موضوع حقوق بشر و آزادی‌های اساسی اختصاص دارد. منشور در ماده ۶۸ اظهار می‌دارد که: "شورای اقتصادی و اجتماعی^۵ کمیسیون‌هایی برای مسائل اقتصادی و اجتماعی و ترویج حقوق بشر و همچنین کمیسیون‌های دیگری که برای اجرای وظایفش ضروری باشد تأسیس می‌کند". بنابراین، شورای اقتصادی و اجتماعی را به عنوان نهادی برای توسعه و ترویج حقوق بشر در نظر می‌گیرد و متعاقب آن کمیسیون حقوق بشر در سال ۱۹۴۶ و طبق قطعنامه شورای اقتصادی و اجتماعی با ۱۸ عضو تشکیل می‌شود. اولین خروجی این کمیسیون ارائه قطعنامه‌ای به مجمع عمومی در تاریخ ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸ بود که با تصویب آن اعلامیه جهانی حقوق بشر^۶ تدوین شد. این اعلامیه سند اصلی و جهانی برای حقوق بشر است و بعد از آن هم میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۷ و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۸ در دسامبر ۱۹۶۶ توسط مجمع عمومی به تصویب رسید. این دو میثاق به همراه اعلامیه جهانی حقوق بشر به عنوان منشور بین‌المللی حقوق بشر^۹ شناخته می‌شوند و در زمره اسناد پایه‌ای حقوق بشر قرار می‌گیرند. کمیسیون حقوق بشر پس از ۶۱ سال فعالیت در زمینه ترویج و ارتقای حقوق بشر در سال ۲۰۰۶ منحل شد. پس از کمیسیون شورای حقوق بشر، سازمان ملل متحد به عنوان رکن فرعی در ۱۵ مارس

^۱. حصول همکاری بین‌المللی در حل مسائل بین‌المللی که دارای جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی یا بشردوستانه است و در پیشبرد و تشویق احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همگان بدون تمایز از حیث نژاد، زبان و یا مذهب.
^۲. احترام جهانی و موثر حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه بدون تبعیض از حیث نژاد، جنس و زبان یا مذهب.
^۳. شورای اقتصادی و اجتماعی می‌تواند به منظور تشویق احترام واقعی حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه توصیه‌هایی بنماید.
^۴. تشویق احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه بدون تمایز از حیث نژاد، جنس، زبان یا مذهب و تشویق شناسایی این معنی که ملل جهان به یکدیگر نیازمند هستند.

^۵. ECOSOC

^۶. Universal Declaration of Human Rights

^۷. International Covenant on Civil and Political Rights

^۸. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

^۹. International Bill of Rights

سال ۲۰۰۶ با قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل تاسیس شد. با تصویب این قطعنامه روند شکل‌گیری شورای حقوق بشر با انتخاب ۴۷ عضو اولیه آن در ماه می ۲۰۰۶ آغاز و با انحلال رسمی کمیسیون فعالیت رسمی شورا در چارچوب ساختار جدید شروع شد.

در ساختار جدید یو.پی.آر یک سازوکار کاملاً ابتکاری است که شورا را از کمیسیون قبل متمایز می‌کند و همچنین یک سازوکار نظارتی فراگیر است که به بررسی و ارزیابی وضعیت حقوق بشر کشورها در ساختار شورای حقوق بشر گنجانده شده است. یکی از وظایف اصلی شورا نظارت بر اجرای کامل الزامات حقوق بشری دولت‌ها و تعهدات ناشی از کنفرانس‌ها و اجلاس‌های سازمان ملل در ارتباط با ارتقا و حمایت از حقوق بشر است. همچنین، شورا اجرای تعهدات و الزامات حقوق بشری دولت‌ها را بر اساس اطلاعات واقعی مورد بازبینی قرار می‌دهد. در این راستا، با توجه به هشدار شورا نسبت به نقض حقوق بشر و ارتکاب جنایات بین‌المللی شامل جنایت علیه بشریت و جنایت جنگی در جنگ داخلی سوریه و همچنین اعلام نگرانی و صدور قطعنامه‌ها در نشست‌های ویژه امکان بارز بودن نقش شورا در اجرای الزامات حقوق بشری توسط کشورهای نقض‌کننده (کشور سوریه) وجود دارد. با توجه به اینکه یکی از دستورکارهای^۱ اصلی شورا این است که وضعیت‌هایی که در طول سال نیازمند توجه فوری هستند را مورد ارزیابی قرار دهد، بحران سوریه و هشدار نسبت به نقض‌های حقوق بشری و بشردوستانه هم از اصلی‌ترین اقدامات شورا بین سالهای ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۸ یعنی شروع و اوج بحران بوده است.

بحران و جنگ داخلی سوریه یک مخاصمه مسلحانه مداوم و چندجانبه است که بین دولت سوریه تحت رهبری بشار اسد، همراه با متحدان داخلی و خارجی و نیروهای مخالف دولت سوریه با یکدیگر بود. ناآرامی‌ها در سوریه در پی اتفاقات مربوط به بهار عربی^۲ در ژانویه ۲۰۱۱ با تظاهرات بر ضد بشار اسد و درگیری معترضین با نیروهای دولتی آغاز شد. در ماه مارس دامنه شورش‌ها به دمشق^۳ و حلب^۴ نیز کشیده شد. درگیری بازیگران مختلف در این جنگ داخلی، بحران را بسیار پیچیده‌تر کرد. نیروهای دولت بشار و متحدان بین‌المللی، گروه‌های شورشی مخالف شامل ارتش آزاد سوریه^۵، گروه‌های سلفی-جهادی شامل جبهه النصره^۶، دولت اسلامی عراق و شام (داعش)^۷، نیروهای دموکراتیک سوری متشکل از کردها و اعراب و همینطور کشورهای ایران، ترکیه، روسیه و

1. Agenda

2. Arab Spring

3. Damascus

4. Aleppo

5. Free Syrian Army

6. Al-Nusra

7. Islamic State of Iraq and Levant (ISIS.Daesh).

آمریکا و گروه‌هایی مانند حزب‌الله لبنان از بازیگران اصلی این جنگ داخلی بوده‌اند (نجات، ۱۳۹۵). از آن جایی که شورا موضوع جنگ داخلی سوریه را به طور خاص از طریق برگزاری نشست‌های ویژه و گزارش کمیسیون تحقیق در دستور کار خویش قرار داده است، ضروری است که رویکرد آن را نسبت به ارتکاب جنایات بین‌المللی مورد ارزیابی قرار داد.

لازم به ذکر است که جنایت جنگی، جنایت علیه بشریت و نسل‌زدایی سابقه خیلی زیادی از زمان جنگ جهانی دوم دارند؛ اما طبقه‌بندی این‌ها به عنوان جنایات بین‌المللی در اجلاس ۲۰۰۵ سازمان ملل و هنگام تدوین دکترین مسئولیت حمایت صورت گرفت. بر این اساس، حاکمیت یک مزیت نیست بلکه یک مسئولیت است: مسئولیت حمایت از اتباع خویش در برابر جنایات بین‌المللی شامل جنایت علیه بشریت، جنایت جنگی و نسل‌زدایی. بنابراین، هدف عمده پژوهش حاضر بررسی مفاد نشست‌های ویژه شورا و گزارش‌های کمیسیون تحقیق در خصوص جنایات بین‌المللی در سوریه است. در این مقاله ابتدا به تعریف جنایات بین‌المللی می‌پردازیم و بعد با شرح مختصر مکانیزم شورا، مفاد نشست‌های ویژه و قطعنامه‌های مربوطه، گزارش کمیسیون حقیقت یاب مورد ارزیابی دقیق قرار می‌گیرد. سپس، به توانایی‌های شورا در ایجاد حساسیت بین‌المللی در زمینه ارتکاب این جنایات در جنگ داخلی سوریه پرداخته خواهد شد. فرضیه این پژوهش بر این مبنا است که شورای حقوق بشر در ایجاد حساسیت بین‌المللی نسبت به جنایات بین‌المللی در سوریه نقش مؤثری ایفا نموده اما به خاطر چارچوب سیاسی و ماهیت بین‌الدولی در تعریف دقیق این جنایات و اتخاذ یک رویکرد بیطرفانه ناتوان بوده است. در این راستا، نوشتار حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که عملکرد شورای حقوق بشر در زمینه جنایات بین‌المللی در بحران سوریه از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۸ چگونه بوده است؟

۱- ادبیات پژوهش

درباره شورای حقوق بشر بهترین منابع سند تاسیس شورای حقوق بشر و سند نهادسازی شورای حقوق بشر است. در این دو سند به دقت سازوکار و ساختار شورا و نحوه انتخاب اعضا و دیگر تصمیمات تدوین شده است. همچنین وظایف، اصول و اهداف شورا در این دو سند تدوین یافته است. درباره جنایت علیه بشریت و جنایت جنگی هم که اصلی‌ترین سند اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری یا همان اساسنامه رم است.

هیچ پژوهشی دقیقاً به موضوع رویکردهای شورای حقوق بشر در قبال بحران سوریه نپرداخته است. مطالعات انجام گرفته درباره بحران سوریه بیشتر ناظر بر امکان مداخله بشردوستانه^۱ یا اجرای

^۱. Humanitarian Intervention

دکترین مسئولیت حمایت^۱ توسط شورای امنیت در سوریه است. بعضی از مطالعات انجام شده هم ناظر بر شناسایی گروه‌های مسلح مخالف دولت سوریه و جایگاه آن‌ها در حقوق بین‌الملل بوده است. درباره شورای حقوق بشر هم پژوهش‌ها بیشتر حول محور ارزیابی شورا نسبت به نقض‌های حقوق بشری بوده است. به طور کلی، منابعی که درباره شورای حقوق بشر و جنایات بین‌المللی در سوریه وجود دارند به دو دسته تقسیم می‌شوند. دسته اول مربوط به ساختار و نحوه عملکرد شورای حقوق بشر و نشست‌ها و قطعنامه‌های شورا می‌باشد. این منابع بیشتر بر نحوه سازوکار شورا و امکان موفقیت آن نسبت به کمیسیون متمرکز بوده‌اند. در زیر به اختصار به این منابع اشاره می‌کنیم:

کتاب **شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد** که توسط دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه از مجموعه "کتاب سبز" چاپ شده است، در چهار بخش به معرفی ساختار و ارکان شورای حقوق بشر می‌پردازد. این مجموعه که توسط کارشناسان اداره حقوق بشر وزارت امور خارجه و به کوشش محسن امید زمانی تدوین یافته است، در بخش اول به قراردادهای بین‌المللی حقوق بشر در گذشته و تأسیس کمیسیون حقوق بشر، نقاط ضعف و انحلال آن می‌پردازد. مهم‌ترین ضعف‌های کمیسیون عبارتند از: محدود بودن حوزه بررسی وضعیت حقوق بشر کشورها، فقدان ضوابط مشخص برای عضویت کشورها و برخورد دوگانه با وضعیت حقوق بشر بخاطر نفوذ قدرت‌های بزرگ. بخش دوم به تأسیس شورای حقوق بشر، اهداف و جایگاه آن اختصاص دارد. در بخش سوم ساختار اجرایی شورا، رویه‌های ویژه، کمیته مشورتی، دستور کار شورا و نحوه برگزاری نشست‌ها را بررسی می‌کند. در بخش پایانی نیز به مقایسه کمیسیون و شورا می‌پردازد و عملکرد شورا و ظرفیت‌های موجود در آن را ارزیابی می‌کند.

امید زمانی (۱۳۹۲) در پایان‌نامه‌ای با عنوان **نقش حمایتی و ارتقایی شورای حقوق بشر با تاکید بر نقش نشست‌های ویژه و بررسی دوره‌ای وضعیت حقوق بشر کشورها** به اهمیت نشست‌های ویژه به عنوان ابتکار جدید شورا می‌پردازد و معتقد است که این نشست‌ها تأثیرات فوری در روند متوقف ساختن نقض‌های حقوق بشری دارند.

ایشتر زیسکنز^۲ (۲۰۱۴) در پایان‌نامه‌ای با عنوان **هشت سال شورای حقوق بشر: یک پیروزی یا یک شکست؟** به ارزیابی عملکرد شورا از زمان تأسیس در سال ۲۰۰۶ تا سال ۲۰۱۴ می‌پردازد و ابتکار یو.پی.آر را مهمترین جنبه کارکردی و رو به رشد شورا می‌داند. او معتقد است که شورا باید سه

¹. Responsibility to protect

². Esther Theyskens

نقصان عمده کمیسیون یعنی سیاسی‌کاری^۱، گزینش‌گری^۲ و سیاست‌های دوگانه^۳ را برطرف کرده باشد که بواسطه یو.پی.آر از این نظر تا حد زیادی موفق عمل کرده است، اما متأسفانه سیاسی‌کاری هنوز هم در شورا وجود دارد و تجلی آن هنگام برگزاری نشست‌های ویژه است. دسته دیگر منابع مربوط به پژوهش‌هایی است که حول محور اجرای دکتربین مسئولیت حمایت در سوریه و تعریف جنایات بین‌المللی می‌باشند. در زیر به اصلی‌ترین منابع اشاره می‌کنیم:

غلامعلی‌پور (۱۳۹۴) در رساله‌ای با عنوان **بررسی مبانی حقوقی امکان مداخله بشردوستانه و توسل به زور بدون مجوز شورای امنیت سازمان ملل با تأکید بر سوریه** با اشاره به بحران‌های بین‌المللی و نقض‌های گسترده حقوق بشر شامل جنایت علیه بشریت و جنایت جنگی، ناکافی بودن دکتربین مداخله بشردوستانه را مورد بحث قرار می‌دهد و اظهار می‌دارد که همین نقص مداخله بشردوستانه در دفاع از اتباع دولت‌ها، جامعه بین‌المللی را به سمت دکتربین مسئولیت حمایت سوق داد. این رساله با بررسی مباحث نظری مربوط به دکتربین مسئولیت حمایت و قطعنامه‌های شورای امنیت و مواضع دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی و همین‌طور مواضع کلی شورای حقوق بشر راجع به سوریه در نهایت به این نتیجه می‌رسد که راه‌حل بحران، سیاسی و بوسیله مذاکره است و مداخله نظامی از جنس مسئولیت حمایت تنها باید با مجوز شورای امنیت باشد.

کریستنسن و هسنسن^۴ (۲۰۱۸) در رساله‌ای با عنوان **سازوکار بررسی دوره‌ای جهانی و پیشگیری از جنایات بین‌المللی، پتانسیل ادغام دکتربین مسئولیت حمایت در سازوکار یو.پی.آر** به ارزیابی این نکته کلیدی می‌پردازند که ادغام مسئولیت حمایت در ابتکار یو.پی.آر یک پتانسیل مهم برای کمک به جلوگیری از جنایات بین‌المللی است. آن‌ها با بررسی دوره‌های گزارش یو.پی.آر به این نکته مهم اشاره می‌کنند که مشارکت کشورها در فرآیند بررسی دوره‌ای جهانی و پذیرش توصیه‌ها یک پیش شرط لازم برای ادغام دکتربین آر.تو.پی در یو.پی.آر است. در پایان آنها نتیجه می‌گیرند که یو.پی.آر دارای پتانسیل مهمی برای حمایت از تلاش‌های ساختاری جهت جلوگیری از وقوع جنایات بین‌المللی است؛ با این حال، یو.پی.آر محدود به حمایت‌های مستقیم به منظور جلوگیری از وقوع جنایات است.

1. Politicization

2. Selectivity

3. Double Standards

4. Marie Sonderholm Christensen and Silke Kousgaard Melby-Hansen

در دسته‌بندی دیگر به پژوهش‌هایی برمی‌خوریم که بیشتر حول محور دکترین مسئولیت حمایت و امکان اجرای این دکترین در سوریه بوده است. در ادامه به این منابع اشاره خواهیم کرد. اشاره به این نکته ضروری است که در هیچ یک از این پژوهش‌ها ما شاهد بررسی رویکرد شورای حقوق بشر نسبت به جنایات بین‌المللی در بحران سوریه نبوده‌ایم.

دزکی و کفاش‌نیری (۱۳۹۳) در مقاله "جهانی‌شدن حقوق بشر: اصل عدم مداخله و بحران سوریه" به جهانی‌شدن حقوق بشر و تبدیل قواعد آن به قواعد آمره می‌پردازند. آنها عنوان می‌کنند که جهانی‌شدن حقوق بشر زمینه مداخلی نظامی در امور داخلی کشورها تحت دکترین "مداخله بشردوستانه" یا "مسئولیت حمایت" را فراهم کرده است. بدین ترتیب، نتیجه می‌گیرند بحران سوریه که در آن نقض حقوق بشر اتفاق افتاده است نباید به بهانه مداخلات بشردوستانه حاکمیت کشور را نقض کرد و این نقض‌ها هم ناشی از جهانی‌شدن حقوق بشر نمی‌باشد.

زمانی و زمانیان (۱۳۹۵) در مقاله "جایگاه دکترین مسئولیت حمایت در بحران سوریه" به بررسی بحران سوریه و نقض‌های حقوق بشری آن می‌پردازند. با توجه به وقوع بحران و نقض گسترده حقوق بشر توسط نیروهای دولتی و مخالفان مسلح و ضعف کشور سوریه در کنترل بحران و حمایت از اتباع خویش، شورای امنیت به دلیل تعارض آرای اعضای دائم از اعمال مسئولیت خویش در قبال شهروندان سوری ناتوان بوده است. آنها نتیجه می‌گیرند که دکترین مسئولیت حمایت در مرحله حقوق نرم^۱ و به صورت یک هنجار باقی مانده است و هنوز تا قاعده‌مند شدن این دکترین بدون توجه به موقعیت سیاسی کشور موردنظر فاصله بسیاری هست.

اسمال^۲ (۲۰۱۴) در مقاله "بررسی طرح مسئولیت حمایت در پرتو مخاصمه سوریه" به این نکته می‌پردازد که اجرای طرح مسئولیت حمایت از محکومیت زبانی تا دخالت مستقیم به سطح نقض‌های حقوق بشردوستانه و وقوع جنایات بین‌المللی بستگی دارد. این دکترین پیش از این در لیبی و ساحل عاج اجرا شده است اما در مورد کشور سوریه این دکترین دارای نقص است. اگرچه اعضای جامعه بین‌المللی انتقادات متفاوتی نسبت به این طرح دارند اما مسئولیت حمایت بیش از هر چیزی تحت تاثیر واقعیت‌های سیاسی و اتحادهای استراتژیک^۳ قرار داد که به شورای امنیت نفوذ کرده است.

ویلیامز، وربویز و آلبریک^۴ در مقاله "پیشگیری از جنایات بین‌المللی: مسئولیت حمایت و بحران سوریه" به بررسی جنایات بین‌المللی در سوریه و اجرای مسئولیت حمایت می‌پردازند.

1. Soft Law

2. Michael Small

3. Political Realities and Strategic Alliances

4. Paul R. Williams. Jonathan Worboys. J. Trevor Ulbrick.

اگر دولتی در جلوگیری از وقوع جنایات بین‌المللی ناتوان بود جامعه بین‌المللی در گام نخست باید آن دولت را تشویق به اجرای تعهدات خویش کند. آنطور که بحران سوریه یادآور نقض‌های گسترده حقوق بشری در بوسنی و رواندا است که هنوز هم به دلیل سست عنصری شورای امنیت ادامه دارد. نگارندگان در این مقاله پیشنهاد می‌کنند در هنگام وقوع جنایات بین‌المللی، باید دکرترین مسئولیت حمایت به یک سازمان منطقه‌ای یا ائتلافی که قدرت انجام عملیات نظامی محدود را دارد اجازه دهد تا از مردم در برابر جنایات محافظت کنند.

در بررسی منابع مربوطه مشاهده می‌شود که هیچ پژوهشی منحصرًا به "رویکرد و عملکرد شورای حقوق بشر نسبت به ارتکاب جنایات بین‌المللی در بحران سوریه" نپرداخته است و از این منظر پژوهش موردنظر یک نوآوری می‌باشد.

۲- شورای حقوق بشر و جنایات بین‌المللی

شورای حقوق بشر و ارکان آن: شکل‌گیری شورای حقوق بشر به عنوان یکی از ارکان اصلی نظام ملل متحد در ارتقا و حمایت از حقوق بشر جامع و کامل بوده است. شورای حقوق بشر وظیفه در دستور کار قرار دادن وضعیت‌های نقض حقوق بشر بین‌الملل و ارائه توصیه به آن‌ها را دارد. شورا این توانایی را دارد تا درباره تمامی مسائل موضوعی حقوق بشر بحث و تبادل نظر نماید و وضعیت‌هایی را که در طول سال نیازمند توجه فوری هستند را مورد ارزیابی قرار دهد. شورای حقوق بشر با قطعنامه ۶۰/۲۵۱ مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تاریخ پانزده ژوئن ۲۰۰۶ تاسیس شد. اولین نشست شورا هم از ۱۹ تا ۳۰ ژوئن ۲۰۰۶ برگزار گشت. یک سال بعد در تاریخ ۱۸ ژوئن ۲۰۰۶ شورا قطعنامه ۵/۱ (سند نهادسازی شورای حقوق بشر^۱) را تصویب کرد تا راهنمای کاری شورا باشد. این قطعنامه همچنین رویه‌ها و سازوکارهای شورا را هم تاسیس کرد که شامل موارد زیر است:

الف) بررسی دوره‌ای و جهانی: سازوکار نظارتی فراگیر که به ارزیابی وضعیت حقوق بشری کشورهای عضو سازمان ملل متحد می‌پردازد.

ب) کمیته مشورتی: این کمیته که به عنوان اتاق فکر شورا عمل می‌کند. از ۱۸ کارشناس مستقل تشکیل شده است که به ارائه نظرات کارشناسی و توصیه در خصوص مسائل اصلی^۲ می‌پردازد.

¹. Institution-building Package

². Thematic Issues

ج) رویه شکایات شورای حقوق بشر: این سازوکار، مراودات و مکاتبات افراد و سازمان‌هایی که قربانی نقض فاحش حقوق بشر و آزادی‌های اساسی شده‌اند را با توجه به شواهد قابل اتکا و اطمینان کامل از چنین نقض‌هایی مورد ارزیابی و بررسی قرار می‌دهد (A/RES/60/251,2006).

د) رویه‌های ویژه: رویه‌های ویژه که توسط کمیسیون سابق حقوق بشر تأسیس شده شامل عهده‌داران مأموریت از جمله گزارشگران ویژه، نمایندگان ویژه، کارشناسان مستقل و گروه‌های کاری است. نقش اصلی آن‌ها نظارت، ارزیابی، توصیه و ارائه گزارش‌های عمومی راجع به وضعیت‌های حقوق بشری در کشورها و مناطق خاص (گزارش کشوری) یا پدیده غالب نقض‌های حقوق بشری (گزارش‌های موضوعی) می‌باشد.

نشست‌های اصلی شورا شامل حداقل سه نشست اصلی در سال و به مدت ده هفته برگزار می‌شود. علاوه بر این، از دستور کارهای شورا می‌توان به ارتقا و حمایت از تمامی حقوق بشر مانند حقوق اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی، حقوق مدنی و سیاسی، حقوق ملت‌ها، گروه‌ها و افراد خاص و همین‌طور وضعیت‌های حقوق بشری که نیازمند توجه شورا هستند اشاره کرد. شورا بر اساس این دستور کار به وضعیت سوریه پرداخته است (A/RES/60/251,2006). با توجه به دستور کار شماره چهار شورا، نقش دقیق این نهاد در رابطه با جنایات بین‌المللی مشخص می‌شود. بدین صورت که شورا باید وضعیت‌های نقض حقوق بشری که نیازمند توجه فوری هستند را بررسی نماید.

جنایات بین‌المللی: در اجلاس جهانی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۵، سران حکومت‌ها و دولت‌های مختلف جهان مسئولیت همه دولت‌ها را در قبال حمایت از اتباع خود در برابر چهار جنایت پذیرفتند. چهار جنایتی که به آن‌ها "جنایات بین‌المللی"^۱ گفته می‌شود. این چهار جنایت شامل نسل‌زدایی (ژنوسید)، جنایت جنگی، جنایت علیه بشریت و پاکسازی قومی می‌باشد. پاکسازی قومی یک جنایت مستقل تحت حقوق بین‌الملل نیست اما اعمال پاکسازی قومی می‌تواند باعث شکل‌گیری سه جرم دیگر شود (World Summit, 2005). سه جنایت اول به طور گسترده در اسناد قانونی بین‌المللی تعریف شده‌اند و همین‌طور در اساسنامه‌های قانونی دادگاه‌های مختلف مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته‌اند (Scheffer, 2007). قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل به نام «نتیجه اجلاس جهانی ۲۰۰۵» که در ۱۶ سپتامبر ۲۰۰۵ به تصویب رسید در مواد ۱۳۸ تا ۱۴۰ به شرح جنایات بین‌المللی و

1. Atrocity Crimes

مسئولیت حمایت می‌پردازد و وظیفه اصلی همه دولت‌ها را حمایت از مردم در برابر جنایات بین‌المللی می‌داند. در ادامه به طور خلاصه این چهار جنایت را تعریف می‌کنیم:

الف) نسل‌زدایی: پایه و اساس قانونی برای جنایت نسل‌زدایی در دادگاه ۱۹۴۵ نورنبرگ و دیگر تعقیبات قانونی بعد از جنگ جهانی دوم پایه‌ریزی شد و بعد از آن منجر به شکل‌گیری «کنوانسیون پیشگیری و مجازات نسل‌زدایی ۱۹۴۸» گشت. نسل‌زدایی چه در زمان جنگ و چه در زمان صلح جنایت محسوب می‌شود. برای شکل‌گیری نسل‌زدایی حتما باید یک نیت یا قصد ثابت‌شده از طرف مرتکبان برای نابودی فیزیکی یک گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی در کار باشد. نسل‌زدایی همچنین می‌تواند تنها علیه قسمتی از یک گروه مادامی که آن قسمت قابل شناسایی و مهم است، ارتکاب یافته باشد (Global center for RTOP, 2018).

ب) جنایت جنگی: جنایات جنگی اولین بار در کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹^۱ تدوین و به صورت قانونی درآمد. البته تلاش‌های اولیه قدرت‌های بزرگ برای پیشگیری از جنگ در کنوانسیون‌های لاهه ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ تجلی یافته بود و رویهمرفته این تلاش‌ها در پایان منجر به تدوین قوانین و عرف جنگی شد. از زمان کنوانسیون ۱۸۹۹ لاهه تاکنون جامعه بین‌المللی در تقویت این دیدگاه کوشیده است که این قوانین به منظور کاهش نقض‌های فاحش حقوق بشر در طول جنگ تنظیم شده و در واقع نقض قوانین جنگی موجب مسئولیت کیفری فردی و جمعی^۲ می‌شود (Wills, 2004).

ج) جنایت علیه بشریت: مفهوم جنایت علیه بشریت بیش از نیم قرن در حقوق بین‌الملل عرفی وجود داشته است. امروزه جنایت علیه بشریت بخشی از قاعده آمره بین‌المللی است و بنابراین قوانین ابطال‌ناپذیر حقوق بین‌الملل را شکل می‌دهد (Orekelashvili, 2006). برخلاف نسل‌زدایی، جنایت علیه بشریت به برهان (دلیل) قصد و نیت^۳ برای تشخیص گروه نژادی، قومی یا مذهبی نیازی ندارد، اما مهمترین معیار برای احراز جنایت علیه بشریت تلاش‌ها برای حمله گسترده و سیستماتیک^۴ برای هدف قرار دادن یک جمعیت غیرنظامی است که باعث شکل‌گیری خشونت می‌شود. (Bellamy and Reike, 2010).

1. Four Geneva Conventions of 1949

2. Individual and a Collective Criminal Liability

3. Intent

4. Systematic or Widespread Attack against a Civilian Population

د) **پاکسازی نژادی (قومی):** اصطلاح «پاکسازی نژادی» اهمیت قانونی مشخصی ندارد. با این حال، رویه‌های متفاوت باعث شکل‌گیری عمل پاکسازی نژادی می‌شوند. اعمالی مانند نابودی منازل، مزارع یا چاه‌ها، خشونت جنسی گسترده یا کشتارها، جنایات جنگی، جنایت علیه بشریت و حتی نسل‌زدایی در شرایط خاص می‌توانند مصداق نقض‌های فاحش کنوانسیون‌های ژنو باشند. نقض‌های حقوق بین‌الملل بشردوستانه که هم‌تراز رویه پاکسازی نژادی هستند شامل اخراج و انتقال اجباری می‌شود (Rome Statute, 1998). آشکار است که مسئولیت دولت‌ها در حمایت از مردم خود در برابر نسل‌زدایی، جنایات جنگی، جنایت علیه بشریت و پاکسازی قومی در حقوق بین‌الملل عرفی نهفته است که قاعده آمره را شکل می‌دهد (Bellamy and Reike, 2010). پاکسازی نژادی هنوز به عنوان یک جنایت مستقل بین‌المللی تحت حقوق بین‌الملل شناسایی نشده است.

نسبت شورای حقوق بشر با جنایات بین‌المللی: مجمع عمومی برای نتیجه اجلاس جهانی ۲۰۰۵ در قطعنامه ۶۰/۱ در مواد ۱۵۷ تا ۱۶۰ آن به تأسیس شورای حقوق بشر و وظایف و الزامات شورا در رابطه با وضعیت‌های حقوق بشری اشاره می‌کند. در ماده ۱۵۷ اظهار می‌دارد: دولت‌ها طبق تعهد به تقویت سیستم حقوق بشری سازمان ملل تصمیم به تأسیس شورای حقوق می‌گیرند. در ماده ۱۵۸ شورا را مسئول ارتقای احترام به حمایت از تمامی حقوق بشر و آزادی‌های اساسی می‌داند. یعنی شورا باید برای همه بدون تفاوت قائل شدن و به یک شیوه عادلانه و برابر از حقوق بشر حمایت کند. در ماده ۱۵۹ هم وظیفه بعدی شورا را مشخص می‌کند که باید وضعیت‌های حقوق بشری شامل نقض‌های سیستماتیک و فاحش حقوق بشر را مورد بررسی دقیق قرار دهد و نسبت به این نقض‌ها به ارائه توصیه پردازد (A/RES/60/1, 2005).

از سویی دیگر، شورا باید هماهنگی مؤثر و یکدست کردن موضوعات را در طول ساختار سازمان ملل را ارتقا بخشد. بدین صورت که با برگزاری نشست‌های ویژه برای بررسی سریع موضوع اقدام کند و توصیه‌های لازم را اعمال نماید تا اجماع جهانی علیه کشور نقض‌کننده صورت گیرد.

در این جا نکته مهم این است که مسئولیت ویژه شورا مورد بحث و بررسی قرار دادن نقض‌های حقوق بشری یعنی نقض‌های سیستماتیک و فاحش می‌باشد. شورا از آغاز شکل‌گیری بحران سوریه در راستای دستور کار خود پیرامون بررسی نقض‌های گسترده حقوق بشر و حقوق

بشردوستانه اقدام به برگزاری نشست‌های ویژه و صدور قطعنامه کرده است. شورای حقوق بشر با توجه به فلسفه شکل‌گیری آن می‌تواند کمک شایانی به پیشگیری از ارتکاب جنایات بین‌المللی نماید. رویه‌های ویژه این نهاد مانند عهده‌داران ماموریت‌ها، گزارشگران ویژه و موضوعی و دیگر کمیته‌های تخصصی می‌توانند پاسخگویی دولت‌ها را در زمینه پایبندی به حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه ارتقا بدهند. شورا با اعزام گزارشگران ویژه امکان رصد دقیق نقض‌های حقوق بشری را در همه کشورهای جهان داراست. از این روست که این نهاد مهم حقوق بشری در رابطه با بحران‌ها و جنگ‌های داخلی در خط مقدم هشدار جهانی نسبت به ارتکاب این نقض‌ها و ارائه توصیه به همه طرف‌های درگیر قرار دارد. همچنین شورا با توجه به جایگاه خود توانایی ایجاد حساسیت بین‌المللی نسبت به ارتکاب جنایات بین‌المللی را دارد و می‌تواند درخواست کند که شورای امنیت یا دیوان بین‌الملل کیفری پرونده را بررسی کنند.

۳- مفاد نشست‌های ویژه شورا راجع به جنایات بین‌المللی در سوریه

در این مبحث به بررسی مفاد نشست‌های ویژه^۱ شورای حقوق بشر درباره وضعیت حقوق بشری در بحران سوریه پرداخته می‌شود. بدین طریق نشست‌های ویژه شانزدهم، هفدهم، هجدهم، نوزدهم و بیست و پنجم که درباره سوریه بوده است را مورد ارزیابی قرار می‌دهیم. شورا در شانزدهمین نشست ویژه خود در تاریخ ۲۹ آوریل ۲۰۱۱ قطعنامه‌ای راجع به وضعیت فعلی حقوق بشر در سوریه را به تصویب رساند. در آغاز شورا با اظهار تاسف عمیق نسبت به کشته‌شدن صدها نفر از غیرنظامیان سوری در تظاهرات سیاسی نگرانی جدی خود را نسبت به کشتارهای خودسرانه^۲، بازداشت‌ها و شکنجه شرکت‌کنندگان در راهپیمایی توسط مقامات شورا اعلام می‌دارد (A/HRC/RES/S-16, 2011). در بند هفتم قطعنامه نشست شانزدهم از کمیساریای عالی می‌خواهد که فوراً یک هیأت^۳ را به سوریه اعزام کند تا درباره همه نقض‌های حقوق بشر بین‌الملل تحقیق کنند و ارتکاب این نقض‌ها را راستی آزمایی نماید در این نشست ویژه شورا می‌خواهد که با برگزاری این نشست صدای قربانیان سوری باشد اما در عین حال شخص بشار اسد، نظامیان سوری و دیگر مسئولان عالی‌رتبه این کشور را محکوم به ارتکاب جنایات جنگی و جنایت علیه بشریت می‌کند و درخواست محاکمه شخص اول سوریه را می‌دهد. این اقدام شورا به نظر نمی‌رسد هیچ کمکی به جلوگیری از ارتکاب جنایات کند و چه بسا افراطی‌گری را هم

¹. Special Session

². Arbitrary killings

³. To dispatch urgently a mission to the Syrian Arab Republic to investigate all alleged violations of IHL.

تشدید کند. شورا از مجمع عمومی سازمان ملل می‌خواهد که به کمک اتباع سوری و با صدور یک قطعنامه، اعلامیه کشور سوریه مبنی بر احترام به حقوق بشر را محکوم کند.^۱ شورا در اینجا به اقدامات سوریه در راستای احترام به حقوق بشر کاملاً بدبین است.

در نشست هفدهم نقش شورای حقوق بشر در ایجاد حساسیت بین‌المللی در زمینه ارتکاب جنایت بین‌المللی زمانی پررنگ‌تر می‌شود که تصمیم به اعزام کمیسیون مستقل تحقیق می‌گیرد. اقدامی که شورا طبق بند سیزدهم و با توجه به وخیم بودن اوضاع سوریه تصمیم به اجرای آن گرفت. یک هیأت حقیقت‌یاب توسط رئیس شورای حقوق بشر منصوب شد تا درباره جرایم ارتکاب یافته در سوریه از تاریخ مارس ۲۰۱۱ به طور کامل تحقیق کند. A/HRC/S- (17,2011). همچنین، یک بیانیه در نشست ویژه هفدهم توسط خوان مندز^۲ گزارشگر ویژه شکنجه و دیگر رفتارها و مجازات‌های بی‌رحمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز^۳ از طرف همه عهده‌داران ماموریت‌ها به درخواست کمیته هماهنگی رویه‌های ویژه^۴ قرائت شد (A/HRC/Special Procedure, 2011). ابتکار تازه این گزارش ثبت دقیق حملات علیه تأسیسات درمانی است که مصداق بارز جنایت جنگی می‌باشد. اگرچه گزارش مشخص نکرده که عاملان این جنایت چه کسانی بوده‌اند اما انتقادات را متوجه دولت سوریه می‌کند بدین صورت که این دولت باید پاسخگوی نقض‌ها باشد. باید عنوان داشت که در اینجا عملاً نقش گزارشگران ویژه و موضوعی هم پررنگ می‌شود و آن‌ها هم به ارتکاب یک جنایت بین‌المللی اشاره می‌کنند و دست به اقداماتی برای اهمیت توجه به این نقض‌ها می‌زنند. همان گونه که ذکر شد حمله به تأسیسات غیرنظامی شامل بیمارستان‌ها و دیگر مراکز درمانی یا آموزشی در حکم جنایات جنگی و ناپدیدسازی اجباری هم جزو جنایت علیه بشریت بوده است. شورا در بندهای پایانی قطعنامه نشست هجدهم به صراحت از ارتکاب نقض‌های حقوق بشری و حقوق بشردوستانه خبر می‌دهد. نقض مداوم سیستماتیک، گسترده و فاحش حقوق بشر و آزادی‌های اساسی شامل موارد زیر می‌باشد: اعدام‌های خودسرانه^۵، کشتار و آزار و اذیت تظاهرات‌کنندگان، مدافعان حقوق بشر و روزنامه‌نگاران، حبس خودسرانه^۶، ناپدیدسازی اجباری، شکنجه و سوءرفتار نسبت به کودکان (A/HRCC/RES/S-18/1, 2011). از تصمیمات مهم در قطعنامه نشست هجدهم بند سیزدهم می‌

^۱. نماینده سوریه در تاریخ یکم مارس ۲۰۱۱ در اعلامیه‌ای با شماره A/65/784 از احترام این کشور به حقوق بشر سخن گفت.

^۲. Juan Mendez

^۳. Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment

^۴. Coordination Committee of Special Procedure

^۵. Arbitrary Executions

^۶. Arbitrary Detentions

باشد که در آن شورا گزارشگر ویژه^۱ برای بررسی وضعیت حقوق بشر در کشور سوریه را تعیین می‌کند. در بررسی قطعنامه این نشست و همین‌طور دیگر اسناد حقوق بشری ابتکارات، تلاش‌ها و اقدامات اتحادیه عرب^۲ نسبت به بررسی تمامی جنبه‌های وضعیت بحران سوریه جالب توجه است و شورا هم از ابتکار عمل این اتحادیه استقبال می‌کند. اقدامات اتخاذی اتحادیه به منظور تضمین اجرای برنامه اقدام^۳ دوم دسامبر ۲۰۱۱ شامل تلاش برای پایان دادن به همه نقض‌های حقوق بشری و تمامی اشکال خشونت بوده است (A/HRCC/RES/S-18/1,2011). شورا در این قطعنامه هم از ارتکاب قطعی این جنایات اطمینان ندارد و فقط احتمالاتی را مطرح می‌کند. علاوه بر این در نشست نوزدهم هم قطعنامه‌ای با موضوع «وخیم‌شدن وضعیت حقوق بشر در سوریه و کشتارهای اخیر در الحوله»^۴ به تصویب رسید. در این قطعنامه شورا کشتارها را در نتیجه نقض‌های پیوسته حقوق بشری در سوریه می‌داند و اینکه دولت این کشور عملاً از پایان دادن به خشونت‌ها ناکام بوده است و باز هم از دولت سوریه درخواست می‌کند به خشونت‌ها پایان دهد، به سازوکارهای حقوق بشری اجازه تکمیل ماموریت خویش را صادر کند و مسئولیت خویش را در قبال مردم خود به انجام برساند (A/HRC/RES/S-19/1,2012). شورای حقوق بشر در این مرحله از بحران صرفاً به توصیه‌های قبلی اکتفا نکرده و از راهکارهای عملی در راستای پایان دادن به جنایات بین‌المللی استفاده کرده است. بدین طریق در بند هفتم بر ضرورت تعقیبات قضایی شفاف، مستقل، بین‌المللی و فوری نسبت به نقض‌های حقوق بشری تأکید می‌کند و راهکارهای عملیاتی را پیشنهاد می‌نماید. شورا اجرای کامل پیشنهاد شش مرحله‌ای نماینده مشترک سازمان ملل و اتحادیه عرب (کوفی عنان) را ارائه دهد. پیشنهادی مفید که می‌توانست دامنه ارتکاب جنایات را محدود سازد اما هیچ‌گاه مورد توجه طرفین مخاصمه و دولت سوریه قرار نگرفت.

در آخرین نشست ویژه مربوط به سوریه هم یک قطعنامه به تصویب رسید. با بررسی این قطعنامه بیشتر متوجه تأثیر شورا از گزارش نماینده ویژه سازمان ملل در امور سوریه می‌شویم. بدین لحاظ که شورا در ابتدا با توجه به گزارش دریافتی به تلفات غیرنظامیان در اثر تشدید خشونت‌ها و بمباران‌های هوایی کورکورانه اشاره کرده است. سپس بیانیه فرستاده ویژه دبیرکل سازمان ملل در امور سوریه^۵ در ۲۵ سپتامبر ۲۰۱۶ را مدنظر قرار داده که در حلب فجیع‌ترین جنایات بین‌المللی رخ داده

1. Special Rapporteur

2. League of Arab States

3. Plan of Action

4. The deteriorating of human rights in the Syrian Arab Republic, and the recent killings in Elhoula

5. Special Envoy of the Secretary-General for Syria

است و نیازمند یک اقدام جهانی می‌باشد. در گزارش استنفان دی میستورا آمده بود که وضعیت وخامت اوضاع در شرق حلب به بالاترین حد خشونت رسیده و شرق حلب در محاصره کامل قرار دارد و اشاره مستقیمی به جنایات بین‌المللی نکرده بود. اما شورا به دقت تمامی نقض‌ها را برشمرده است. این نقض‌ها شامل موارد زیر است: حمله به مدارس، تسهیلات و پرسنل درمانی، از میان برداشتن اقلام دارویی از کاروان‌های بشردوستانه^۱، نابودسازی عامدانه ذخایر آب، استفاده کورکورانه از سلاح‌هایی مانند توپ^۲، بمب‌های خوشه‌ای و شبکه‌ای^۳، بمباران به وسیله خمپاره^۴، ناپدیدسازی‌های اجباری، خشونت جنسی و جنسیتی^۵ و همین‌طور نقض‌های جدی و سوءاستفاده از کودکان (A/HRC/RES/S-25/2016). به نظر می‌رسد که در این نشست شورا به این نتیجه منطقی رسیده است که سهم عمده‌ای از ارتکاب جنایات متعلق به گروه‌های تروریستی می‌باشد. بنابراین، اذعان می‌دارد که اکثریت حملات علیه غیرنظامیان و زیرساخت‌های غیرنظامی که بخشی از آن مصداق جنایت جنگی و بخشی جنایت علیه بشریت می‌باشند را گروه‌های معارض مرتکب شده‌اند و در ادامه آن با قاطعیت اعمال وحشیانه گروه تروریستی داعش و جبهه النصره را محکوم می‌نماید. همان‌طور که می‌دانیم شورای امنیت طبق قطعنامه‌های ۱۲۶۷، ۱۹۸۹ و ۲۲۳۵ داعش، النصره و القاعده را در زمره گروه‌های تروریستی قرار داده است. از این رو، شورای حقوق بشر یک رویکرد منطقی را در این نشست دنبال می‌کند.

ارزیابی عملکرد شورا در نشست‌های ویژه: اولین نشست ویژه به درخواست آمریکا بوده است.

در نشست ویژه شانزدهم دیده‌بان سازمان ملل که بیانیه خود را قرائت می‌کند هدف اصلی خود را ممانعت از عضویت سوریه در شورای حقوق بشر اعلام می‌کند، چرا که دولت سوریه در ارتقاء و حمایت از حقوق بشر به عنوان شروط اساسی عضویت ناکام بوده است. در بیانیه سازمان عفو بین‌الملل به دستور رئیس‌جمهور سوریه مبنی بر تشکیل کمیته مستقل برای حقیقت‌یابی جنایات ارتكابی اشاره می‌کند. این سازمان غیردولتی نه تنها از اقدامات اصلاحی بشار مبنی بر آزادی تمام زندانیان تظاهرات سراسری استقبال نمی‌کند بلکه نسبت به این اقدامات اصلاحی به دیده تردید می‌نگرد. در نشست هفدهم و هجدهم نیز آمریکا و عربستان جزو امضاکنندگان برای برگزاری نشست با موضوع سوریه بوده و قابل توجه‌تر این که عربستان و آمریکا به قطعنامه تصویبی رأی مثبت و چین و روسیه هم رأی

¹. Humanitarian Convoy

¹. Tunnel Bombs

². Artillery

³. Cluster bombs and barrel bombs

⁴. Shelling by Mortar

⁵. Sexual and Gender-based Violence

منفی دادند. همین یارگیری سیاسی در تصویب قطعنامه نشان از سیاسی بودن شورا دارد. در نشست نوزدهم نیز قطر، عربستان و آمریکا به قطعنامه نشست رأی مثبت و چین، روسیه و کوبا رأی منفی داده‌اند. این شیوه رأی‌گیری نشان‌دهنده جبهه‌گیری سیاسی این کشورها و تعقیب منافع خویش است و نه تلاش برای کاهش تشدید بحران. نشست ۲۵ شورا اختصاص به موضوع حلب داشت که باز هم چین و روسیه به قطعنامه آن رأی منفی و عربستان، فرانسه، انگلیس و امارات رأی مثبت داده‌اند. بدین طریق ما شاهد یک جبهه‌گیری کلی بر ضد دولت سوریه بودیم. افزون بر این، در قطعنامه نشست ۲۵ شورا به جای جمهوری عربی سوریه واژه رژیم اسد و حامیانش را به کار می‌برد و این فکر را القا می‌کند که دولت سوریه در اساس خود هم دولتی سرکوبگر است. البته به جز در نشست آخر شورا درباره سوریه که به طور مستقیم اعمال جنایت‌کارانه گروه‌های تروریستی را محکوم می‌کند ما هیچگاه شاهد قاطعیت شورا نبودیم. به طور کلی مهم‌ترین جنایات بین‌المللی که در قطعنامه نشست‌های ویژه و گزارش سازمان‌های غیردولتی در این نشست‌ها ارائه شده عبارتند از: بازداشت و حبس خودسرانه، شکنجه و سوءرفتار، قتل، ناپدیدسازی اجباری و حملات علیه غیرنظامیان بوده است. آن‌طور که از بررسی اسناد مختلف این نشست‌ها شامل قطعنامه خروجی نشست، بیانیه سازمان‌های غیردولتی و دیگر اسناد برآمده، شورای حقوق بشر با برگزاری این نشست‌ها توانست اجماعی جهانی علیه ارتکاب جنایات بین‌المللی در سوریه به وجود بیاورد اما متأسفانه این اجماع تبدیل به هجمه حداکثری علیه دولت سوریه شد. ایجاد حساسیت بین‌المللی و هشدار جهانی از طریق صدور قطعنامه‌های متعدد صد البته توجهات جهانی را جلب خواهد کرد، اما اقدامات شورا نتوانست به کاهش بحران کمک کند.

۴- عملکرد شورا در گزارش‌های کمیسیون نسبت به جنایات بین‌المللی در سوریه

کمیسیون مستقل و بین‌المللی تحقیق در جمهوری عربی سوریه^۱ در ۲۲ اوت ۲۰۱۱ توسط شورای حقوق بشر طبق قطعنامه ۱۷/۱ در نشست ویژه هفدهم تصویب شد و مأمور بررسی تمام نقض‌های حقوق بشر بین‌الملل از ماه مارس ۲۰۱۱ در سوریه شد. از زمان آغاز کار خود تا پایان سال ۲۰۱۸ کمیسیون بیش از ۱۷ گزارش را تهیه کرده است. کمیسیون در گزارش‌های اول تا پنجم خود نقض‌های حقوق بشر در دوستانه بین‌الملل و حقوق بشر بین‌الملل مربوط به جنایات بین‌المللی را به شرح زیر دسته‌بندی می‌کند: ۱. اعدام صحرایی (فوری)^۲، ۲. بازداشت خودسرانه^۳، ۳. ناپدیدسازی‌های

^۱ The Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic

^۲ Summary Execution

^۳ Arbitrary Arrest

اجباری^۱ ۳. شکنجه شامل خشونت جنسی^۲ و دیگر اشکال سوء رفتار و همین طور نقض‌های حقوق کودکان^۴. توسل بیش از حد به زور و اعدام‌های خارج از صلاحیت قضایی^۳ (غیررسمی) ۵. جابه‌جایی و محدودیت رفت و آمد^۶ ۶. نقض‌های حقوق اقتصادی و اجتماعی ۷. معافیت از مجازات^۵ ۸. حبس خودسرانه و نقض‌های حق داشتن دادگاه منصفانه^۶ ۹. نقض حق آزادی رفت و آمد^۷ (A/HRC/S-17/2/Add.1, 2011). طبق این گزارش‌ها جنایت علیه بشریت در مناطق مختلفی در سوریه طی دوره بازرسی رخ داده که اثبات ارتکاب این جنایت حاصل مصاحبه با قربانیان بیرون از خاک سوریه بوده است. اینگونه موضع صریح نمی‌تواند بیطرفی شورای حقوق بشر را اثبات کند. نکته دیگر اینکه ناتوانی دولت سوریه در گفتگوی مشترک و اعطای دسترسی کمیسیون به کشور برغم درخواست‌های متعدد باعث بدبینی و عدم انفعال هرچه بیشتر شورا و جامعه بین‌المللی شد. در نقد دیگر این گزارش‌ها باید گفت که ممنوعیت جنایت علیه بشریت به عنوان یک قاعده آمره و یا یک قانون غیرقابل انکار و قطعی^۸ برای اعضای جامعه بین‌المللی لازم‌الرعایه است. اما کمیسیون در گزارش خود با اشاره به این قاعده آمره به طور تلویحی تخطی دولت سوریه را از این قانون برجسته می‌کند. همچنین به ماده ۲۷ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری یعنی مسئولیت کیفری فردی^۹ اشاره می‌کند و اینکه سوریه اساسنامه دیوان را امضاء کرده ولی به آن نپیوسته است. کمیسیون تأکید می‌کند که این نپیوستن باعث عدم مجازات مسئولین سوری شده است و در حالی که نپیوستن سوریه باعث معافیت از مجازات مسئولین سوری نمی‌شود و حتی دولت سوریه کمیته‌ای را هم برای شناسایی مرتکبین جنایات بین‌المللی تأسیس کرده بود.

دولت سوریه در راستای پاسخ به جامعه بین‌المللی اجرای اصلاحات سیاسی و قانونی خود را شروع می‌کند. اقدامی که شورا در گزارش کمیسیون آن را نادیده گرفته است؛ در حالی که برای پیشگیری از ارتکاب جنایات بین‌المللی ضروری بود. البته شورا با دو اقدام توانست حساسیت‌های بین‌المللی را نسبت به سوریه برانگیزد. این دو اقدام شامل تعیین گزارشگر ویژه برای سوریه و درخواست از کمیساریای عالی حقوق بشر که به صورت دوره‌ای از وضعیت سوریه گزارشی تهیه کند. اگرچه این

1. Enforced Disappearances

2. Torture including sexual violence

3. Excessive use of Force and Extrajudicial Executions

4. Displacement and Restriction of Movement

5. Impunity

6. Arbitrary detention and violations of the right to a fair trial

7. Violations of the right to freedom of movement.

8. Jus cogens or peremptory rule

9. Individual criminal responsibility

گزارش نارسایی‌هایی هم داشت اما به دولت سوریه در برطرف کردن ناتوانی سازمانی از طریق تقویت استقلال قضایی و اصلاح بخش امنیتی به وسیله همکاری دوجانبه و چندجانبه کمک کرد؛ این خود گامی مهم در راستای پیشگیری از جنایات بین‌المللی بود. با توجه به مفاد نامه‌ای که از طرف دولت سوریه خطاب به شورای حقوق بشر نگاشته شد می‌توان ادعا نمود که همه‌ای همه جانبه علیه دولت سوریه شکل گرفته بود که بخاطر تضاد منافع ابرقدرت‌هایی مثل ایالات متحده بحران ادامه می‌یافت. از آنجا معلوم بود که در تمامی قطعنامه‌های آتی شورا تنها دولت سوریه محکوم می‌گردد و متهم ردیف اول شناخته می‌شود و به اعتقاد دولت سوریه این بخشی از یک برنامه از پیش طراحی شده بوده است.

کمیسیون در گزارش‌های دیگر خود ادعا می‌کند که بنا بر شواهد مستدل از نوامبر ۲۰۱۱ نیروهای سوری مرتکب نقض‌های گسترده، سازمان‌یافته و فاحش حقوق بشر شده‌اند. نکته جالب این گزارش آنجاست که عنوان می‌کند اگرچه نیروهای مخالف دولت هم مرتکب سوءاستفاده از حقوق بشر شده‌اند اما از لحاظ اندازه و سازمان‌یافتگی قابل مقایسه با جنایات نیروهای دولتی نیست (A/HRC/19/69,2012). در نقد این گزارش می‌توان ادعا نمود که مسئولیت مربوط به جنایت علیه بشریت و نقض‌های جدی حقوق بشر که شورا دولت سوریه و نیروهای امنیتی را مسئول شناسایی کرده، تنها متوجه نیروهای امنیتی و دولتی نیست، بلکه علاوه بر تروریست‌ها و گروه‌های معارض، مسئولیت دولت‌ها و جامعه بین‌المللی، مسئولیت نیروهای مسلح مخالف شامل گروه‌های ارتش آزادی بخش سوریه^۱ هم باید مورد توجه قرار گیرد؛ نکته‌ای که شورا از آن به کلی غافل بوده است. قابل ذکر این که در بحث جنایات بین‌المللی ذیل اساسنامه رم علاوه بر مسئولیت کیفری فردی، به مسئولیت فرماندهی و مسئولیت مافوق^۲ مربوط به افسران نظامی دولت هم می‌توان استناد نمود. این مسئولیت بدین گونه است که نظامیان رده‌های بالا با علم به وخامت اوضاع و داشتن قدرت از اتخاذ اقدامات لازم و معقول برای جلوگیری از ارتکاب جنایات ناتوان باشند و به افراد زبردست خود هیچ دستوری برای کنترل اوضاع ندهند. از این روی، آنان طبق نص صریح اساسنامه رم محکوم به ارتکاب جنایات بین‌المللی هستند. با این وجود، نمی‌توان مسئولیت را به صورت یکجانبه متوجه مقامات سوری کرد. به این دلیل که دولت سوریه هنوز به اساسنامه دیوان کیفری نپیوسته است تا بدین وسیله بتوان مرتکبین را طبق اساسنامه مورد تعقیب قرار داد.

¹ Free Syrian Army

² Command and Superior Responsibility.

از منظر شورا و کمیسیون تمامی نقض‌های ارتکاب‌یافته به سیاست حکومتی^۱ مربوط بوده است. دامنه گسترده، پیچیدگی و سیستم نظامی-امنیتی منسجم عملیات که در استان‌های مختلف اتفاق افتاد نشان داد که دخالت دولت در بالاترین سطح نظامی و امنیتی بوده است. به نظر می‌رسد که کشتار توسط شعبی‌ها حتمی می‌باشد اما نباید سهم دیگر گروه‌ها را هم نادیده گرفت. دلایل محکمی برای این که جنایات جنگی شامل قتل، اعدام غیررسمی و شکنجه توسط نیروهای مسلح ضد دولتی اتفاق افتاده است وجود دارد. (A/HRC/23/58, 2013). این گونه قضاوت کردن توسط شورا و کمیسیون اصلا منطقی و طبق موازین حقوق بین‌الملل نمی‌باشد. آن‌طور که مشخص است هر دو گروه مرتکب جنایات بین‌المللی به ویژه نقض حقوق کودکان شده‌اند. کمیسیون از تلاش‌های صورت گرفته برای پایبندی به استانداردهای بین‌المللی توسط نیروهای دولتی و ضددولتی به منظور جلوگیری از ارتکاب جنایات بین‌المللی اظهار بی‌اطلاعی می‌کند. اگرچه نداشتن دسترسی به کشور مانع از اجرای ماموریت کمیسیون در سوریه شده است اما خود کمیسیون به طور تلویحی به این نکته اشاره می‌کند که تحقیقاتش کامل نیستند چرا که دسترسی مستقیم به کشور ندارد. می‌توان ادعا نمود که عدم دسترسی به مقامات دولتی و نیروهای نظامی و امنیتی و از همه مهم‌تر اینکه مصاحبه انفرادی با شاهدان و قربانیان در داخل کشور باعث شده که کمیسیون نتواند رویکردی جامع و مستدل نسبت به این جنایات داشته باشد.

کمیسیون بر این نکته تاکید دارد که تنها راه حل بحران سوریه یک راه حل سیاسی بر اساس چارچوب اعلامیه نهایی گروه اقدام^۲ برای سوریه در ۳۰ ژوئن ۲۰۱۲ می‌باشد (Geneva communiqué, A/66/865-S/2012/522). در اینجا و در راستای عمل به برنامه اقدام ژنو، پاسخگویی برای همه طرف‌ها که مرتکب جنایت شده‌اند ضروری است و برای تحقق عدالت باید همه مسئولیت خویش را در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی انجام دهند. همچنین، برای جلوگیری از ارتکاب جنایات بین‌المللی و مقابله با معافیت از مجازات^۳ ارجاع این وضعیت به سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی ضروری می‌نماید.

در گزارش دیگر کمیسیون شورا به طور صریح اعلام می‌کند که دلایل محکمی برای اینکه عامل شیمیایی به عنوان سلاح استفاده شده است وجود دارد، اگرچه سیستم‌های تحویل آن و هویت مرتکبین قابل شناسایی نیست (A/HRC/24/46, 2013). آن‌طور که مشخص بود جنایت علیه

1. State Policy

2. Action Group

3. Impunity

بشریت و جنایت جنگی به طور حتم رخ داده است، هرچند درباره استفاده از سلاح شیمیایی نمی‌توان مرتکبین خاصی را شناسایی کرد. جامعه بین‌المللی و در رأس آن ایالات متحده در همان آغاز دولت سوریه و شخص بشار اسد را متهم به استفاده از سلاح شیمیایی کردند. اما در این‌جا شورا و کمیسیون تحت تأثیر فضای سیاسی قرار نگرفته و گروه‌های تروریستی و حامیان آنها را محکوم کردند. یکی دیگر از نقدهایی که می‌توان به کمیسیون و شورا وارد کرد این است که بازیگران خارجی که به حمایت مالی و لجستیک طرف‌های خصم می‌پردازند تعهداتی ذیل حقوق بین‌الملل دارند. شورا باید در اولین اقدامات خویش در ارائه گزارش به این مسئله مهم اشاره می‌کرد. زیرا اگر دولت‌ها اجازه انتقال سلاح را بدهند خطر استفاده از آنها در ارتکاب جنایت علیه بشریت یا جنایت جنگی وجود دارد و این خطر در کشور سوریه با توجه به اسناد مختلف وجود داشته است. نکته‌ای که رئیس شورای امنیت در بیانیه‌ای در دوم اکتبر ۲۰۱۳ به آن اشاره کرده است. در این راستا، پنج عضو دائم شورای امنیت در اتخاذ اقدامی برای جلوگیری از نقض‌هایی که تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی است ناکام بودند. این انفعال، فضای کافی برای گسترش بازیگران در سوریه را فراهم کرد. بازیگرانی که هرکدام به دنبال منافع خود بودند و به افراط‌گرایی و افزایش خشونت کمک می‌کردند (S/PRST15/2013).

در گزارش‌های نهم و هشتم بر جنایات داعش و النصره تأکید شده است. اگر چه این دو گروه مرتکب شدیدترین جنایات بین‌المللی شده‌اند؛ اما کمیسیون هشدار داد ناتوانی جامعه بین‌المللی و ادامه وضعیت فعلی افراط‌گرایی و تروریسم را بیشتر از پیش گسترش می‌دهد. با توجه به یافته‌های کمیسیون تاکنون ضروری بود که دیگر جامعه بین‌المللی و در رأس آن اعضای دائم شورای امنیت اقدامی عملی انجام دهند و مرتکبین را مجازات کنند (A/HRC/28/69,2015). با ارزیابی این دو گزارش می‌توان به نکات قابل توجهی دست یافت. از آنجایی که وضعیت خطرناک مردم سوریه بخاطر نبود یک راه‌حل سیاسی رو به وخامت هرچه بیشتر می‌گذاشت کمیسیون بر نیاز فوری به یک اقدام منسجم و پایدار بین‌المللی برای پیدا کردن یک راه‌حل سیاسی برای بحران تأکید می‌کرد؛ در حالی که راه‌حل سیاسی برای این بحران محکوم به شکست بود. خود شورا اذعان کرده که برای پیشگیری از ارتکاب جنایات بین‌المللی باید دولت‌های خاصی از حمایت تروریست‌ها دست بردارند. بنابراین در این راستا خود شورای حقوق بشر باید در وهله اول در گزارش خویش این دولت‌های حامی را محکوم می‌کرد نه این که انتقادات خود را متوجه دولت سوریه کند.

در گزارش سیزدهم جنایات داعش علیه ایزدی‌ها^۱ بررسی می‌شود. مهم‌ترین نکته گزارش این است که داعش مرتکب جنایت نسل‌زدایی شده است. گروه تروریستی داعش مرتکب جنایت نسل‌زدایی، جنایت علیه بشریت و جنایات جنگی بر ضد ایزدی‌ها شد. داعش به دنبال نابودی ایزدی‌ها از طرق کشتارها^۲، بردگی جنسی^۳، به بردگی گرفتن^۴، شکنجه و دیگر رفتارهای پست (انتقال اجباری که باعث صدمه شدید جسمی و روحی شده^۵ و همینطور تحمیل شرایط زندگی به طوری که باعث مرگ تدریجی شود^۶) بوده است (A/HRC/32/CRP.2, 2016). تأکید اصلی در اینجا و با توجه با جنایت نسل‌زدایی بر تعهدات دولت‌ها ذیل کنوانسیون شکنجه است. درباره آخرین گزارش کمیسیون که در شورای حقوق بشر در سی و نهمین نشست سالانه در سپتامبر ۲۰۱۸ قرائت شد هم نکاتی درخور توجه وجود دارد. می‌دانیم که در زمان ارائه این گزارش طرف‌های جنگی در استان‌های حلب، شمال حُمس، ریفِ دمشق، درعا و ادلب در حال مبارزه شدید بودند. این جنگ تمام عیار باعث جابجایی و آوارگی بیش از یک میلیون سوری شامل زنان و کودکان شده بود. بررسی اسناد کمیسیون نشان می‌دهد که نیروهای دولتی و تروریست‌ها هیچ اهمیتی به حقوق بشردوستانه بین‌الملل نداشته‌اند و حملات کورکورانه و عامدانه‌ای^۷ را علیه غیرنظامیان ترتیب داده‌اند (A/HRC/39/65, 2018).

نقد و بررسی شورا در گزارش کمیسیون تحقیق: بیش از هشت سال، کمیسیون در اکثر گزارش‌ها به صورت بیطرفانه و مستقل در حال سندیت دادن به نقض‌های جدی حقوق بشری و حقوق بشردوستانه بود. اگرچه بسیاری از گزارش‌های کمیسیون به دلیل منافع متضاد دولت‌ها در شورای حقوق بشر سیاسی و جانبدارانه بود اما در بعضی موارد هم کمیسیون توانست بیطرفی خود را حفظ کند. کمیسیون در گزارش‌های پایانی دیگر به حوادث سیاسی و تحولات میدانی اشاره نکرده و نقض‌ها همان نقض‌های قبلی و جنایات همان جنایات قبلی است. کمیسیون در گزارش‌های پایانی خود درباره رژیم‌های حقوقی که قابلیت اعمال داشته‌اند^۸ ذکر می‌کند که قابلیت اجرای^۹ حقوق بشردوستانه بین‌الملل (IHL) جایگزین تعهدات ذیل حقوق بشر بین‌الملل (IHRL) نمی‌گردد؛ بلکه در عوض هر دو رژیم قدرت اجرایی داشته و مکمل و تقویت‌کننده یکدیگر به شمار می‌آیند. بنابراین،

1. Yazidis

2. Killings

3. Sexual Slavery

4. Enslavement

5. Forcible transfer causing serious bodily and mental harm

6. Infliction of conditions of life that bring about a slow death

7. Indiscriminate and deliberate attacks

8. Legal regimes in effect

9. Applicability

هم حقوق بشردوستانه و هم حقوق بشر به طور مداوم اعمال می‌شوند و دولت‌های عضو این رژیم‌ها مجبور به اجرای تعهدات آن هستند. اما کمیسیون قابلیت اجرای حقوق بشردوستانه بین‌الملل (IHL) را تحت اصل قانون خاص^۱ در نظر می‌گیرد. کمیسیون طبق برآورد خود معتقد است که دولت سوریه اسناد حقوق بشری و حقوق بشردوستانه را نقض کرده است. کمیسیون برغم اینکه سعی کرده با یک روش‌شناسی حقوقی به اثبات جنایات بپردازد اما در عمل به سیاسی‌کاری متهم است. شورای حقوق بشر با سعی فراوان مبنی بر بیطرف نشان دادن خود در نشان دادن مسئولیت طرف‌های جنگی در نتیجه‌گیری‌های نهایی و پیشنهادات و توصیه‌های خویش دچار خطا شده است. حال این خطاها ممکن است سهوی و یا عامدانه انجام شده باشند. اشکال اصلی به جهت‌گیری شورا آن است که در گزارش خود آن طور که باید و شاید به تأثیر گروه‌های مخالف و مسلح، الزام سپردن آنها نزد دادگاه ویژه کیفری اشاره‌ای نکرده اما پیوسته از محاکمه بشار اسد و مقامات اصلی دولت سوریه سخن گفته است. همچنین، قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی را که با فروش انواع سلاح‌های جنگی به طرف‌های جنگی باعث وخیم‌تر شدن اوضاع حقوق بشری شده‌اند، محکوم نکرده یا به نقش مستقیم آنها اشاره‌ای ننموده است. درباره سیاست دولت سوریه نسبت به اقدامات شورا هم باید گرفت که شورا از طریق کمیسیون نامه‌های زیادی را به نماینده دائم سوریه نگاشته و البته پاسخ‌های زیادی را هم از طرف دولت سوریه دریافت نموده است؛ اما کمیسیون هر سندی که از دولت سوریه دریافت کرده را در گزارش خود نادیده گرفت و آنها را ادعاهایی^۲ اثبات نشده در نظر می‌گیرد. سوریه نیز گزارش‌های کمیسیون را فاقد اعتبار می‌خواند و حتی مصاحبه با قربانیان و بازماندگان آنها که در رسانه‌ها منعکس شده بود را غیرواقعی می‌داند.

نتیجه‌گیری

علاوه بر توفیق کمیسیون در ایجاد اجماع بر ضد ارتکاب جنایات بین‌المللی، شورا شاهد یک صف-بندی سیاسی در ساختار خود بوده که بر عملکردش تأثیر داشته است. در سال ۲۰۱۱ بحران هنوز وارد مرحله جدی و کشتارها و نقض حقوق بشر نشده و همین طور هنوز تروریست‌های مسلح هم ظهور نکرده‌اند. با این وجود، دولت سوریه به کمیسیون هشدار می‌دهد که نارضایتی‌ها در این کشور قرار است تبدیل به بهانه‌ای برای فشارهای بین‌المللی به رهبری آمریکا برای تبدیل سوریه به منطقه نفوذ شود. این تلاش‌ها شامل تحریم اقتصادی و سیاسی سوریه توسط اتحادیه اروپا در راستای منافع

¹. Lex specialis

². Allegations

آمریکا بوده است. آنگونه که در تصویب قطعنامه‌های شورا دیدیم همواره کشورهای غربی به همراه بعضی کشورهای منطقه مانند عربستان و امارات که با سیاست‌های آمریکا همراهی دارند چگونه به تمام قطعنامه‌های ضد سوریه رای مثبت دادند و یا درخواست برگزاری نشست ویژه با موضوع سوریه می‌کردند. از سویی دیگر، کشورهایی مثل چین و روسیه که با منافع آمریکا و غرب ضدیت دارند به قطعنامه‌ها رای منفی می‌دادند. البته ذکر این نکته ضروری است که مقاله به دنبال زیر سؤال بردن فلسفه شورای حقوق بشر برای حمایت و ارتقای حقوق بشر نیست و شورا قطعاً با برگزاری نشست‌های ویژه و ارسال هیأت حقیقت‌یاب حساسیت بین‌المللی را با توجه به رسالت خود برانگیخته است. مسأله مهمی که در رویکرد شورا نسبت به جنایات بین‌المللی در سوریه و پاسخ دولت این کشور باید به آن توجه کرد مواضع سوریه نسبت به حقیقت‌یابی کمیسیون و نحوه گزارش‌دهی آن است. همانگونه که در پاسخ نماینده سوریه در سازمان ملل به گزارش کمیسیون هنگام ارائه دومین گزارش مشاهده می‌شود دولت سوریه از اساس سیاست شورا را گزینشی و سیاسی می‌داند. بر این اساس، دولت سوریه تأکید کرد که تحقیقات کمیسیون حتی اصول حرفه‌ای تحقیق را هم رعایت نکرده و صرفاً دستورالعمل بعضی کشورهای خاص برای دخالت در امور داخلی سوریه به بهانه نقض حقوق بشر و حمایت از اتباع سوری بوده است. نکته قابل توجه این است که شورا اطلاعات خود را صرفاً ادعاهایی اثبات‌نشده می‌نامد در حالی که هنگام گزارش جنایات بین‌المللی و یا نقض حقوق بشر از عبارت "نقض‌های ادعایی" استفاده می‌کند. اشاره به این نکته ضروری است که شورای حقوق بشر و در رأس آن کمیسیون تحقیق در مقام یک دادگاه کیفری برای اثبات جرم و جنایت نیستند و هدف اصلی شورا ایجاد اجماع جهانی برای جلوگیری از ارتکاب جنایات بین‌المللی و نقض‌های حقوق بشر بوده است. بنابراین، نمی‌توان از شورای حقوق بشر انتظارات بیشتری داشت.

نقد دیگری که به شورای حقوق بشر و کمیسیون وارد است این است که با وجود این‌که دولت سوریه در درگیری با معترضین و تروریست‌های مسلح بیش از ۲۰۰ نیروی نظامی و امنیتی خود را از دست داده است اما کمیسیون در گزارش‌های خویش نامی از آنها نبرده و دولت سوریه را مقصر و متهم اصلی اتفاقات معرفی کرده است. فراموش نباید کرد که در رسانه‌های دنیا یک هجمه همه‌جانبه علیه سوریه به خاطر نقض حقوق بشر ترتیب داده شد و شورا هم تحت تاثیر این جو رسانه‌ای برای محکومیت دولت سوریه بوده است؛ چرا که کمیسیون در بعضی گزارش‌ها نامی از افرادی که کشته شده‌اند آورده در حالی که بنا بر اعلام دولت سوریه معلوم می‌شود که این افراد زنده هستند. چگونه کمیسیون ارتکاب جنایت علیه بشریت را تأیید می‌کند در حالی که ساده‌ترین قواعد حرفه‌ای و عینی

تحقیق در جمع آوری اسناد را رعایت نکرده است؟ قابل ذکر اینکه کمیسیون تمامی آنچه تحت عنوان نقض‌های حقوق بشری^۱ در سوریه دریافت کرده است را ادعا^۲ نامیده و این ادعاها را هم از روزنامه-نگاران و نمایندگان سازمان‌های غیردولتی دریافت کرده است. نباید فراموش کرد که هیچ کدام یک از این ادعاها در حکم اسناد یا شواهد متقن برای اثبات جنایت نبوده است. کمیسیون به صورت عامدانه در استفاده از اطلاعات بدون در نظر گرفتن اعتبار و منبع آن گزینشی عمل کرده است. بدین طریق کمیسیون مرتکب نقض آشکار اصول اساسی بیطرفی، عینیت و اصول حرفه‌ای^۳ مندرج در هرگونه تحقیقاتی شده است. از سویی دیگر، دولت سوریه خطاب به کمیسیون می‌گوید که هیچگاه از گفتگوی ملی استقبال نکرده است. در حالی که کمیسیون در بسیاری از گزارش‌های خود پیشنهاد گفتگوی ملی را با دعوت از نمایندگان دولت و مخالفان به ژنو مطرح می‌کند اما دولت سوریه پاسخی به این پیشنهاد نمی‌دهد. اینجا نمی‌توان به کمیسیون خرده گرفت که چرا پیشنهاد گفتگو را مطرح نکرده است بلکه ایراد اصلی به دولت سوریه وارد است. ناگفته نماند که خود کمیسیون و شورای حقوق بشر ادعان می‌کنند که تا زمانی که دولت سوریه اجازه دسترسی مستقیم به کشور را به کمیسیون ندهد امکان انجام تحقیقات مستقل و بیطرفانه وجود ندارد. می‌دانیم استدلال اصلی دولت سوریه این بود که تا زمانی که پیش‌فرض کمیسیون و شورا در گزارش‌ها و قطعنامه‌ها محکومیت شدید دولت سوریه است، به هیچ عنوان نمی‌توان از کمیسیون انتظار بیطرفی داشت. اگرچه کمیسیون و شورا بارها سعی کرده‌اند بیطرفی خود را حفظ کنند. شورا از طریق ارسال هیئت حقیقت‌یاب به سوریه و صدور قطعنامه در نشست‌های ویژه در ایجاد حساسیت بین‌المللی در زمینه ارتکاب جنایات بین‌المللی نقشی مؤثر ایفا کرده است اما بیشتر دولت سوریه را به عنوان دولت نقض‌کننده حقوق بشر و متهم اصلی نقض‌های حقوق بشری معرفی نموده ولی نقش تضاد منافع بازیگران و کمک‌های تسلیحاتی دیگر کشورها و مجازات آن‌ها را پررنگ نکرده است. بنابراین، به خاطر ماهیت سیاسی و بین‌الدولی یک صفت‌بندی و دوقطبی شدن را می‌بینیم که همین مانع می‌شود یک تعریف دقیق از جنایات بین‌المللی داشته باشیم. می‌توان ادعا نمود که شورای حقوق بشر توانایی زیادی در زمینه برانگیختن حساسیت بین‌المللی دارد اما اگر رویکرد بیطرفی و عدم سیاسی‌کاری خود را کنار بگذارد می‌توان شاهد شکل-گیری شورایی مقتدر با رویکردی متعادل و بیطرف به عنوان عالی‌ترین نهاد در زمینه حقوق بشر بود.

¹. Human rights violations

². Allegations

³. Impartiality, objectiveness and professionalism.

منابع و مأخذ

الف) کتاب

۱. امیدزمانی، محسن. (۱۳۸۹). شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد. چاپ اول. انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، تهران، ایران.
۲. نجات، علی. (۱۳۹۶). بحران سوریه و بازیگران منطقه‌ای. چاپ اول. انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، تهران، ایران.

ب) مقاله

۳. رئیسی دزکی، لایلا و کفاش نیری، محمد. (۱۳۹۳). تاثیر جهانی شدن بر اصل عدم مداخله: با تاکید بر بحران سوریه. مجله تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره ۲۱: ۳۱-۶۲.
۴. رئیسی دزکی، لایلا و کفاش نیری، محمد. (۱۳۹۳). جهانی شدن حقوق بشر: اصل عدم مداخله و بحران سوریه. مطالعات حقوق بشر اسلامی، سال سوم، شماره ۷: ۷۱-۱۳۲.
۵. ۵. زمانیان، سورنا و زمانی، قاسم. (۱۳۹۵). جایگاه دکترین مسئولیت حمایت در بحران سوریه. مجله علمی-پژوهشی وزارت علوم، دوره چهل و ششم، شماره سوم: ۶۴۸-۶۲۷.

ج) پایان‌نامه

۶. امیدزمانی، محسن. (۱۳۹۲). نقش حمایتی و ارتقایی شورای حقوق بشر با تاکید بر نقش نشست‌های ویژه و بررسی دوره ای وضعیت حقوق بشر کشورها. پایان‌نامه دکتری تخصصی رشته حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه پیام نور تهران مرکز.
۷. غلامعلی‌پور، علی. (۱۳۹۴). بررسی مبانی حقوقی امکان مداخله بشر دوستانه و توسل به زور بدون مجوز شورای امنیت سازمان ملل با تاکید بر سوریه. پایان‌نامه دکتری تخصصی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه پیام نور.

8. Bellamy, A. J., & Reike, R. (2010). The responsibility to protect and international law. *Global Resp. Protect*, 2, 267.
9. Gierycz, D. (2010). From humanitarian intervention (HI) to responsibility to protect (R2P). *Criminal Justice Ethics*, 29(2), 110-128.
10. Marauhn, T. (2012). Sailing close to the wind: Human Rights Council fact-finding in situations of armed conflict-the case of Syria. *Cal. W. Int'l LJ*, 43, 401.
11. Orakhelashvili, A. (2011). Immunities of State Officials, International Crimes, and Foreign Domestic Courts: A Reply to Dapo Akande and Sangeeta Shah. *European Journal of International Law*, 22(3), 849-855.

12. Scheffer, D. (2009). Atrocity crimes framing the responsibility to protect. In *Responsibility to Protect* (pp. 77-98). Palgrave Macmillan, New York.
13. Small, M. (2014). An analysis of the responsibility to protect program in light of the conflict in Syria. *Wash. U. Global Stud. L. Rev.*, 13, 179.
14. Williams, P. R., Ulbrick, J. T., & Worboys, J. (2012). Preventing mass atrocity crimes: The responsibility to protect and the Syria crisis. *Case W. Res. J. Int'l L.*, 45, 473.
15. Wills, S. (2004). Military interventions on behalf of vulnerable populations: the legal responsibilities of States and international organizations engaged in peace support operations. *Journal of conflict and security law*, 9(3), 387-418.
16. Christensen, Marie Sonderholm and Melby-Hansen, Silke Kousgaard. (2018). The UN's Universal Periodic Review and the Prevention of Atrocity Crimes. Master's thesis in International Security and Law, university of Southern Denmark, 167 pages..
17. Theyskens., Esther. (2014). Eight years of UN Human Rights Council: a Success or a Failure?. Master thesis on Human Rights Law, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Gent University, 133 pages.
19. A/HRC/S-17/2 ,2012, Report of the Human Rights Council on its seventeenth special session.
20. A/HRC/S-17/L.1, 2013, Grave human rights violations in the Syrian Arab Republic
21. A/HRC/S-18/1, Letter dated 30 November 2011 from the Permanent Representative of the European Union to the United Nations Office in Geneva and the Permanent Representative of Poland to the United Nations Office in Geneva addressed to the President of the Human Rights Council
22. A/HRC/S-18/2, 2013, Report of the Human Rights Council on its eighteenth special session.
23. A/HRC/S-19/2, 2012, Report of the Human Rights Council on its nineteenth special session
24. A/HRC/S-19/L.1, 2012, The deteriorating situation of human rights in the Syrian Arab Republic, and the recent killings in El-Houleh.
25. A/HRC/S-25/L.1, 2012, The deteriorating situation of human rights in the Syrian Arab Republic, and the recent situation in Aleppo.
26. A/HRC/S-17/2/Add.1, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Seventeenth special session of Human Rights Council, 23 Nov 2011.
27. A/HRC/21/50, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Twenty-first session of Human Rights Council, 16 Aug 2012.

28. A/HRC/22/59, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Twenty-second session of Human Rights Council, 5 Feb 2013.
29. A/HRC/23/58, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Twenty-third session of Human Rights Council, 18 July 2013.
30. A/HRC/24/46, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Twenty-fourth session of Human Rights Council, 16 Aug 2013.
31. A/HRC/25/65, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Twenty-fifth session of Human Rights Council, 12 Feb 2014.
32. A/HRC/27/60, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Twenty-seventh session of Human Rights Council, 13 Aug 2014.
33. A/HRC/28/69, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Twenty-seventh session of Human Rights Council, 5 Feb 2015.
34. A/HRC/30/48, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Thirtieth session of Human Rights Council, 13 Aug 2015.
35. A/HRC/31/68, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Thirty-first session of Human Rights Council, 11 Feb 2016.
36. A/HRC/32/CRP, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Thirty-second session of Human Rights Council, 15 June 2016.
37. A/HRC/33/55, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Thirty-third session of Human Rights Council, 11 Aug 2016.
38. A/HRC/34/64, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Thirty-fourth session of Human Rights Council, 2 Feb 2017.
39. A/HRC/36/55, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Thirty-sixth session of Human Rights Council, 8 Aug 2017.
40. A/HRC/37/72, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Thirty-seventh session of Human Rights Council, 2018.
41. A/HRC/39/65, Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic on Thirty-ninth session of Human Rights Council, 9 Aug 2018.